

Г. В. Ямчинська,
старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка);
І. І. Чернікова,
учитель
(ліцей № 25, м. Житомир)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ МАЛИХ АКАДЕМІЙ МИСТЕЦТВ

У статті розглянуто питання сучасного розвитку українського народного мистецтва, з метою залучення підростаючого покоління до його вивчення на місцевому етнографічному матеріалі Житомирщини, а також древнього Полісся. Йдеться про створення спеціальних програм для Малої академії мистецтва, які надають можливість наблизитися до основ українського народного мистецтва при виконанні творчих робіт з використанням поліського фольклору, творів відомих поліських письменників і поетів.

В українському мистецтві неможливе штучне від'єднання одного виду мистецтва від іншого [1: 268]. Тому для роботи в Малій академії мистецтва, яка існує протягом 15 років у Житомирському державному університеті ім. І. Я. Франка створені спеціальні програми для дітей, учнів та студентів. Програми дають можливість відтворити поліські традиції та надати можливість відчувати цілісність мистецького світосприйняття і сучасну інтеграцію всіх видів українського мистецтва.

Тривалий час викладаючи народне мистецтво студентам – майбутнім учителям початкових класів ми дійшли висновку, що образи для своїх робіт студенти черпають інтуїтивно-генетично з поліського фольклору та ремесел, які їх оточують з дитинства. Ці образи живуть у багатьох із них і принагідно (зрозуміло, що це має бути творчий поштовх) озвуться, змусять взяти до рук пензлі, фарби, ножиці та інші матеріали.

Ажурні, геометричні поліські орнаменти переходять з мережаного підзору на вишиту сорочку, килим, а від них – на витинанки, якими на Житомирщині з початку XIX століття і до середини XX століття прикрашали селянські оселі [2: 42]. Витинанкові орнаменти були не тільки елементами декору ікон, мисників, сволоків, але й своєрідним оберегом, символом щастя і долі. Геометрія ромбів, квадратів, кіл у різних композиційних інтерпретаціях народних витинанок, зібраних студентами педагогічного факультету в Червоноармійському, Чуднівському, Народицькому районах Житомирського Полісся, нагадує древнє зображення сонця, зірки, диво-квітки. Стрічкові геометричні орнаменти знизу мають зубчасте або хвилясте закінчення, що символізує лінії рідного ландшафту, і вони є не лише фантастичним містком між сьогоденням і стародавнім слов'янським мікрокосмом, а й усвідомленням нашого місця у Всесвіті.

Локальні особливості поліських орнаментів у витинанках, писанках не часто перегукуються із витинанками східних областей України, які нагадують за своєю рослинною формою і кольором петриківський розпис. Інколи такі витинанки ще й підфарбовуються, що не характерно для чітких, пропорційно вивірених стрічкових або центрально-симетричних витинанок Полісся, писанок, які мають старовинне слов'янське коріння.

В Овруцькому, Народицькому районах зібрані витинанки, в яких присутні образи дерева, квітки, грона. Особливо популярними вони були у цих районах у 50-ті роки, по війні, коли витинанкою прикрашали вікна (фіранки, занавіски) стилізованими квітами кульбаби, чортополоху, листям папороті. Для поліського краю – це не просто квіти, а й обереги. Чимало цікавих легенд про квіти знаходимо в дослідженнях поліських етнографів. Кульбабу, наприклад, поліщуки вважали еліксиром життя і здавна складали про неї легенди. На кульбабу перетворилась колись жінка, у якої татари вкрали немовля, а її молоко обернулося на гіркий сік-сльози цієї рослини.

Дерево життя у поліських витинанках, писанках, мальованих килимах – це стилізована квітка чортополоху (діда), на гілках якої живуть птахи, а під нею – олені, зайці та інші тварини. Чортополох, за повір'ям, відганяв нечисту силу від усього живого, а за сучасними науковими дослідженнями, нейтралізує негативну енергію, позитивно впливає на біополе. Ним також часто вишиті найстаровинніші поліські рушники. Про квітку папороті існує своя легенда, у якій ніч на Купала повна всяких чудес: чути мову звірів, рослини ходять з місця на місце, цвітуть чудодійні квіти, а між ними й папороть. Папороть розцвітає опівночі і загорається дивним вогнем, але зараз і осипається. Хто встигне зірвати цю квітку, тому закопані скарби відкриються самі, він дістане чудодійну силу та знання. Але цю квітку стереже "нечиста сила", щоб хтось не зірвав.

Призабуті в 60-ті роки витинанки поступово стали відроджуватися у 70-80-ті роки, але в іншій якості – як своєрідні графічні виставочні роботи. З-поміж них багато декоративних (вітальна листівка, серветка), однак є і тематичні.

Зібрані у Малій академії "Витинанка" при Житомирському державному університеті імені Івана Франка народні витинанки поліського краю, їх вивчення й усвідомлення дають можливість створювати на основі традицій свого народу та поліських легенд цікаві сучасні композиції. Темати для витинанок також часто служать твори поліських поетів і письменників. Наприклад, на педагогічному факультеті чудовими темами для студентських робіт стали твори славетних наших земляків: Лесі Українки "Хотіла б я піснею стати...", "Той цвіт папороті чарівний...", Івана Огієнка "Рідний народ полюби над усе...", сучасних відомих поліських поетів – Бориса Тена "Століттями не зрушений Житомир...", Михайла Клименка "Полісся! Пролісок на узліссі...", Михайла Сича.

Для прикладу надаємо фрагмент інтегрованого уроку для 4 класу (за програмою С. Плющик, Г. Ямчинської "Мистецька абетка" для 1-4 класів).

"Розмалюю писанку"

Дещо про унікальне зібрання поліських писанок, які використовує Мала академія у своїй роботі. У Житомирському краєзнавчому музеї зберігається колекція писанок, крашанок та мальованок Волинської губернії кінця XIX початку XX ст. їх більше тисячі зразків, а найдавніші зберігаються з 1902 року. Вони вирізняються тим, що частіше розписані орнаментами рослинного характеру і мають назви: "вазончик", "повняки", "півонія", "рожа", "огірочки". У музейному зібранні представлені також писанки з геометричним візерунком ("клинці", "безконечники", "ламаний хрест", "сорокочлинчики" та зооморфними орнаментами: "пташині лапки", "черепаша" "шапка лося", "рибки", "вовчі зуби"). Є і такі, у яких представлений предметно-побутовий орнамент ("бочечки і дубовий лист", "грабельки", "вітряки", "човники", "штани", "драбинки", "пальці", "руки"). Цікавими є космічні мотиви з назвами ("місяць", "сонечко"). Такий урок, як показала практика, дає великий поштовх для творчої уяви та пробуджує інтерес до українського ужиткового мистецтва.

Використати живильне пракоріння в наш час, не знищити історичну пам'ять, етнокоди поліської землі і зробити все можливе, щоб відгородити молодь від тих засобів масової інформації і такої періодики, яка несе насильство, наркоманію та інші "зразки" цивілізації для розбещення юних душ – мета педагогів, які викладають мистецтво. Привернути увагу школярів та студентів до народного мистецтва свого краю якомога раніше не насильницькими вербальними методиками на теоретичному рівні, а через яскраве, емоційне, сучасне сприйняття засобами етнодизайну, який ґрунтується на традиціях твого роду, щоб не з'явилися байдужість, зневага, вороже ставлення до національних постулатів.

У чому ж полягає навчання народних мистецтв Полісся на педагогічному факультеті? Насамперед це знайомство з елементами народних мистецтв: на лекціях, лабораторних та практичних заняттях з образотворчого мистецтва, трудового навчання й художньої праці, етнодизайну. Так, у планах занять з образотворчого мистецтва є графічні та кольорні елементи з різних видів народних мистецтв, але наголос все-таки робиться на поліських особливостях у кодових орнаментах, кольорних сполученнях. У планах з трудового навчання і праці є заняття з народної поліської скульптури, робота з місцевими природними матеріалами, витинанкою, ткацтвом, малюванням на склі. Основна мета таких занять – "розбудити" творчі можливості студента, щоб він віднайшов для себе таке мистецтво, яким би він міг займатися із задоволенням. Інколи це буває дуже нелегко, тому що багато з них не володіють теоретичними знаннями та прийомами роботи, а тому відчужені від мистецтва ще зі школи через непрофесійне викладання.

Мета кожного року навчання у Малій академії:

I рік навчання. Мистецтво створення витинанки та історія її виникнення.

Мета: знати історію витинанок, матеріали та інструменти для виготовлення витинанок, правила вирізування і наклеювання, основи композиції, класифікацію витинанок, техніку безпеки під час роботи з ножицями та іншими інструментами; вміти добирати кольори для витинанок, створювати сюжети для власних витинанок, оформлювати готові роботи.

II рік навчання. Художні образи у витинанках.

Мета: знати поняття художнього образу, зміст реалістичного і декоративного зображень, технік і прийомів витинання; уміти розкривати різні художні образи у витинанках, працювати в різних техніках витинання, виконувати витинанки на задану тему.

III рік навчання. Витинанка і сучасний дизайн.

Мета: знати класифікацію витинанок, основні прийоми та техніки вирізування, основи композиції, основи дизайну; уміти створювати власні витинанки, розкривати різні художні образи, володіти різними техніками вирізування, оформляти готові роботи, використовувати витинанки в оформленні інтер'єру.

За перший рік навчання необхідно розвинути у студентів здатність захоплюватися красою народного поліського мистецтва, виховати прагнення особистої досконалості, тобто пробудити ті духовні цінності у почуттях і свідомості, які стануть чітким орієнтиром у подальшому вивченні обраного виду мистецтва. Завдання педагога в період, коли вже є перші навички розуміння народного

мистецтва, – навчити відрізняти архаїчні знаки-символи від підробок, уміти ними грамотно користуватися у своїй практичній роботі.

Другим етапом в оволодінні народним мистецтвом є робота за програмами Малої академії "Витинанка", гуртка "Народна іграшка", творчих лабораторій у навчальних закладах м. Житомира "Народне мистецтво та дизайн". Усі програми створені таким чином, щоб кожен учень і студент обрав собі одне або декілька народних мистецтв, якими він хотів би займатися. Зі створенням творчих лабораторій з вересня 2003 року на базі ліцею № 25, НВК № 11, гуманітарного колегіуму студенти-випускники педагогічного факультету, роботи яких брали участь у всеукраїнських і міжнародних виставках, мають нагоду проводити заняття у вищезазначених творчих лабораторіях. На виставці-звіті були представлені витинанки, гобелени, вишивка, бісероплетіння, малювання на склі, коренева пластика, писанкарство. Особливо багато було на виставці витинанок, як геометричних, так і рослинних, що за всіх часів побутували на Поліссі. У роботах студентів вони часто переростають у витончені та цікаві за композицією графічні твори. Найкращі студенти стали викладачами образотворчого мистецтва і здобувають перемоги в обласних, всеукраїнських конкурсах. Вони творять красу і вчать творити дітей. А передусім таким творчим звітам надзвичайно копітка теоретична та практична робота викладачів, студентів і школярів, які є членами творчих лабораторій, Малої академії "Витинанка", які збирають етнографічний матеріал, обробляють його.

Особливість методики у викладанні народних мистецтв у Малій академії полягає в тому, щоб навчити елементарних основ кожного з них, а потім дати можливість учневі або студенту вибрати ті, до яких, як кажуть, "душа лежить". Якщо зразу наполягати на виконанні складної роботи, яка потребує знань композиції, кольорознавства, а головне – терпіння, то вона залишиться невиконаною, а в душі виникає неприємне відчуття недовершеності. Коли попередня робота подобається автору, то йому хочеться робити ще й тоді надається можливість її ускладнювати.

Вивчаючи витинанку або інший вид народного мистецтва, потрібно знайомити студентів не тільки з технологією виготовлення, а зі світовими прикладами, регіональними особливостями цього мистецтва. Перші витинанки з'явилися 3-5 тис. років тому і вирізувалися зі шкіри. З винаходом паперу стали різати до свят асиметричні прикраси у Китаї та Японії. Слов'янські народи (поляки, чехи) витинають багатоколірну витинанку, накладаючи вирізані композиції одну на одну. Прибалтійські народи не вирізують фон (основу), а прорізують тонкі смуги за обраною композицією. Наша поліська витинанка, схожа на мереживо або на Дерево життя і складається з двох контрастних кольорів, завжди симетрична.

Потім варто приступити до засвоєння техніки виконання поліських витинанок. Демонструються способи складання паперу вдвоє, учетверо, а потім і вирізування. Ножиці при вирізуванні знаходяться в одному положенні, а рука з витинанкою повертається за лініями узору. Витинати слід так, щоб деталі не відрізалися одна від одної, а складали суцільний силует. Наклеювати готову витинанку треба від середини (де згинали аркуш), для того щоб вона була симетричною. Навіщо проста техніка виконання, яка не потребує різних інструментів та матеріалів (тільки ножиці та папір), дає можливість виконувати досить складні композиції.

Ще одне нетрадиційне мистецтво – це живопис на склі. Воно має теж дуже давні традиції, які сягають часів Візантії та Риму. Найбільшого поширення це мистецтво дістало в Україні у XIX столітті у гірських районах Карпат, на Покутті та Поділлі, але побутувало й на Поліссі. У наш час цей вид народного мистецтва зникає майже зовсім.

Виконання традиційного живопису на склі (також сучасного варіанту – витинанок на склі) студенти виконують з великим задоволенням.

Вітражі виконані у стилі народної витинанки. Тематику цього живопису були релігійні сюжети з улюбленими народними образами святих – Миколи, Юрія, Іллі, Петра і Павла. Через ці релігійні сюжети народні майстри передавали своє світосприйняття, уявлення про зло і добро, ідеї заступництва. Ікони призначалися для селянських хат та дорожніх каплиць.

Техніка виконання живопису на склі полягає у наступному. Контурний малюнок наносили на скло пером або пензлем темною олійною фарбою чи тушшю. Після висихання контурів прокладали елементи декору, одягу, вимальовували дрібні деталі. Потім покривали інші площини – від найсвітліших до найтемніших. Особливістю виконання живопису на склі є площинність зображення, яскравий колорит, декоративність.

Призабуті у 60-ті роки витинанки, живопис на склі та писанкарство почали відроджуватися у 70-80-ті, але в іншій якості – як своєрідні графічні виставочні роботи.

Залучити підрастаюче покоління до народного мистецтва — це благородна, копітка праця. Тут йдеться не просто про засвоєння технічних вправ і отримання декору і прикрас. Відбувається знайомство молоді як з народними, історичними, так і з поетичними символами нашого народу, ознакою його краси і невмирущості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Є. А., Проців В. І., Свид П. С. Художні техніки в школі: Навчально-методичний посібник. – К., 1997. – 367 с.
2. За ред. Дещинського Л. Є. Українська та зарубіжна культура. 4 видання. – Львів: Видавництво "Бескид Біт", 2005. – 268 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.12. 2008 р.

Ямчинская Г. В., Черникова И. И. Использование инновационных технологий обучения на занятиях в Малых академиях искусств.

В статье рассматриваются вопросы современного развития украинского народного искусства путем привлечения подрастающего поколения к его изучению на местном этнографическом материале Житомирщины, а также древнего Полесья. Создание специальных программ для Малой академии искусств, которая дает возможность приблизиться к изучению основ украинского народного искусства и исполнению творческих работ, используя полесский фольклор, произведения известных полесских писателей и поэтов.

Yamchinskaja H. V., Chernikova I. I. The Usage of Informational Technologies of Integrated Studies on the Small Academy of Arts Lessons.

The article considers the development of Ukrainian folk art through drawing young generation into its study using local and regional ethnographic materials of ancient Polissia and Zhytomyrschyna. Special programmers for pupils and students make the study of Ukrainian folk art bases possible and stimulate the usage of woodland folklore and works of famous woodland writers and poets in their creative works.